

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та соціальної роботи

**ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ КІБЕРСЕКСУАЛЬНОМУ
НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ЖІНОК ТА ДІВЧАТ**

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка II курсу, групи 601
спеціальності 231 Соціальна робота
Смерека Катерина Степанівна

Керівник:
д. пед. н., проф. Тимчук Л.І.

До захисту допущено:
Протокол засідання кафедри № ____
від « ____ » листопада 20 ____ р.
Зав. кафедри _____ д. пед. н., проф. Тимчук Л.І.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис) _____ К.С.Смерека

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Смерека К.С. Запобігання та протидія кіберсексуальному насильству щодо жінок та дівчат. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, 2023.

У кваліфікаційній роботі розкрито основні аспекти (його ознаки, особливості, наслідки й закордонні практики) запобігання та протидії насильству кіберсексуального насильства щодо жінок та дівчат через аналіз їх висвітлення у науковій літературі

У першому розділі здійснено теоретичний аналіз поняття «насильство сексуального характеру в цифровому середовищі», визначено поняття «кіберсексуальне насильство»; описано ознаки, особливості та наслідки кіберсексуального насильства щодо жінок та дівчат; висвітлено гендерний аспект кіберсексуального насильства.

Другий розділ присвячений опису закордонних практик і національного досвіду сприяння безпеці жінки в цифровому середовищі; проаналізовані шляхи і механізми протидії та запобігання кіберсексуальному насильству щодо жінок та дівчат.

В основі дослідження покладено аналіз публікацій в інтернеті. Для підбору літератури використовувалися пошукові системи Google, Google Scholar, ResearchGate. Пошукові фрази включали, але не обмежувались: cyber sexual violence against women, online sexual violence, online harassment, gender-based online violence, preventing/combating/fighting cyber violence against women and girls. До обраних джерел були включені дослідження незалежно від методів збору інформації (якісні, кількісні), що стосувалися теми протидії та запобігання кіберсексуальному насильству, а саме таких її аспектів, як: сутність й особливості кіберсексуального насильства, ознаки, наслідки кіберсексуального насильства для жінок та дівчат, статистика щодо постраждалих, гендерна складова кіберсексуального насильства, закордонні практики, націлені на запобігання й надання допомоги постраждалим особам. Перевага надавалася найновішим дослідженням – від 2015 року та гендерно-чутливим публікаціям.

Ключові слова: насильство сексуального характеру в цифровому середовищі, кіберсексуальне насильство щодо жінок і дівчат, запобігання кіберсексуальному насильству, протидія кіберсексуальному насильству.

ABSTRACT

Smereka K.S. Preventing and combating cybersexual violence against women and girls.. Qualification thesis for the second (master's) level of higher education in the speciality 231 Social Work. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2023.

The qualification work reveals the main aspects (its signs, features, consequences and foreign practices) of preventing and combating cybersexual violence against women and girls through the analysis of their coverage in the scientific literature

The first section provides a theoretical analysis of the concept of "sexual violence in the digital environment", defines the concept of "cybersexual violence"; describes the signs, features and consequences of cybersexual violence against women and girls; and highlights the gender aspect of cybersexual violence.

The second section is devoted to the description of foreign practices and national experience in promoting women's safety in the digital environment; the ways and mechanisms of combating and preventing cybersexual violence against women and girls are analysed.

The study is based on the analysis of publications on the Internet. The search engines Google, Google Scholar, and ResearchGate were used to select the literature. Search phrases included, but were not limited to: cyber sexual violence against women, online sexual violence, online harassment, gender-based online violence, preventing/combating/fighting cyber violence against women and girls. The selected sources included studies, regardless of the methods of collecting information (qualitative, quantitative), that dealt with the topic of combating and preventing cybersexual violence, namely its aspects such as: the nature and characteristics of cybersexual violence, signs and consequences of cybersexual violence for women and girls, statistics on victims, the gender component of cybersexual violence, foreign practices aimed at preventing and assisting victims. Preference was given to the most recent research - from 2015 and gender-sensitive publications.

Keywords: sexual violence in the digital environment, cybersexual violence against women and girls, prevention of cybersexual violence, countering cybersexual violence.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «НАСИЛЬСТВО СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ»	9
1.1. Дефінітивний аналіз поняття «кіберсексуальне насильство».....	9
1.2. Характеристики кіберсексуального насильства	14
1.3. Наслідки кіберсексуального насильства щодо жінок та дівчат	17
1.4. Гендерний аспект кіберсексуального насильства	21
РОЗДІЛ 2. БЕЗПЕКА ЖІНКИ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КІБЕРСЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА	26
2.1. Запобігання кіберсексуальному насильству щодо жінок та дівчат: міжнародний досвід	26
2.2. Протидія кіберсексуальному насильству щодо жінок та дівчат: сучасні практики і стратегії реагування	32
2.3. Правове регулювання насильства сексуального характеру в цифровому середовищі в Україні	37
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45

ВСТУП

Цифрові технології відіграють чи не найважливішу роль у сучасному соціальному житті. Вони дозволяють залишатися на зв'язку з товаришами, навчатися, знаходити інформацію та самовиражатися. Епоха сучасних технологій покращує життя користувачів, позаяк, одночасно сприяє створенню нових ризиків і проблем, серед яких - насильство щодо дівчат в інтернеті. Дівчата (і жінки) частіше, ніж хлопці (і чоловіки) зазнають тяжких форм насильства в Інтернеті, зокрема тих, що містять сексуальний зміст, і вплив такого насильства на їхнє життя може бути дуже травматичним.

У Європейському Союзі, як і в Україні, не існує загальноприйнятого визначення насильства щодо дівчат в інтернеті, про ці випадки часто не повідомляється, тому фактична їх кількість невідома. З того, що доступно, знаємо наступне:

- дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я показують, що кожна третя жінка за життя зазнала насильства (WHO, 2017);

- за оцінками ЄС, кожна десята жінка (11%) вже пережила якусь форму насильства в інтернеті, починаючи з 15 років. Щодо молодих жінок вікової групи 18-29 років цей відсоток збільшується та становить 20% (European Union, 2014);

- згідно з опитуванням ЮНІСЕФ, що проводилося в 30 країнах світу, 1 із 3 молодих осіб визнавала, що постраждала від онлайн-булінгу (UNICEF, 2019);

- дослідження у Великобританії показало, що 51% осіб віком 13-17 років бачили людей, які протягом останнього року ділилися оголеними або майже оголеними зображеннями когось зі знайомих (Project, 2017);

- дослідження, проведене Plan International серед 14 000 дівчат віком 15-25 років у 22 країнах світу показало, що 58% дівчат зазнавали сексуальних домагань в Інтернеті, переважно у соціальних мережах Facebook або

Instagram. В результаті 19% з них значно обмежили або припинили користування цими онлайн-платформами (Plan International, 2020);

- молодь віком 15-17 років, яка належить до спільноти ЛГБТ (акронім для позначення лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерів і має більше ризиків зазнати насильства в Інтернеті — 15% представників спільноти віком 15–17 років повідомили, що зазнали домагань через інтернет за останні 12 місяців (FRA, 2019).

Наразі дані про поширення явища онлайн-насильства сексуального змісту щодо дівчат в Україні відсутні — тематичні дослідження не проводилися чи не оприлюднені у доступних джерелах. У випадку, коли є порушення прав дитини в цифровому Інтернет-середовищі, діє Національна дитяча гаряча лінія, на яку підлітки звертаються у випадках, якщо їх шантажують — наприклад, коли йдеться про погрози дівчині від колишнього хлопця поширити її фото, або про знімання одних дітей іншими, монтування фото або відео з образливими коментарями й поширення без їхньої згоди, або зламування акаунту з подальшими скриншотами і пересиланням інтимних фото третім особам. Про такі звернення йдеться у Аналітичному огляді «Попередження та протидія кібербулінгу в дитячому середовищі України» (Аналітичний огляд, 2020).

Насильство в інтернеті щодо дівчат викликає дедалі сильніше занепокоєння серед дорослих та у суспільстві загалом. Щораз більше людей отримують доступ до глобальної мережі та соціальних медіа через розповсюдженість смартфонів та інших цифрових приладів — це, своєю чергою, призводить до того, що чимраз більше людей наражатимуться на небезпеку зазнати насильства в мережі Інтернет.

З метою реагування на кібернасильство (cyberviolence) сексуального характеру у 2022 році Європейська комісія запропонувала ухвалити Директиву ЄС щодо боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством, яка передбачає криміналізацію переслідування (сталкінгу) в

онлайн-просторі; домагання в онлайн-просторі; підбурювання до насильства чи ненависті в онлайн-просторі тощо (Желтуха, 2023). Такі кроки демонструють важливість реагування на проблему, масштаби якої зростають з розвитком цифрового середовища, зокрема засобами кримінально-правового регулювання. Сьогодні в Україні відсутня окрема норма кримінального законодавства, яка встановлює відповідальність за вчинення насильства сексуального характеру в цифровому середовищі. Також національне законодавство не надає визначення поняттю «насильство сексуального характеру в цифровому середовищі». Тому правоохоронна та судова практики обмежені, а можливість захистити себе від сексуального насильства, непов'язаного з фізичним контактом, вкрай складно, зокрема і через обмеженість законодавства.

Протягом останніх років вивчення цієї проблеми здійснювали західні дослідники та дослідниці, серед яких Cripps, 2016; Kuklytè, 2017; Bates, 2017; Faith & Fraser, 2018; Van Ouysel et al., 2016 & 2019; Posetti et al., 2021; Vogels, 2021. Вони фокусувалися переважно на описі поняття, групах ризику, наслідках для постраждалих, новітніх тенденціях тощо. В Україні ця тема також представлена працями таких авторів, як: Лубенець, 2016; Лялюк, 2021; Гордієнко, 2021; Головка et al., 2021. Їхні дописи за змістом пов'язані із вивченням підвидів цього насильства, його соціально-психологічною та правовою складовими тощо.

Об'єктом дослідження є запобігання та протидія кіберсексуальному насильству щодо жінок та дівчат.

Предметом дослідження є основні аспекти кіберсексуального насильства щодо жінок та дівчат (його ознаки, особливості, наслідки й закордонні практики із запобігання та протидії насильству).

Мета дослідження – розкрити основні аспекти кіберсексуального насильства щодо жінок та дівчат через аналіз їх висвітлення у інтернет-публікаціях. Досягнення окресленої мети передбачає виконання наступних

завдань:

- визначити поняття «кіберсексуальне насильство»;
- описати ознаки, особливості та наслідки кіберсексуального насильства щодо жінок та дівчат;
- розглянути гендерний аспект кіберсексуального насильства;
- описати закордонні практики й національний досвід з протидії та запобігання кіберсексуальному насильству щодо жінок та дівчат.

Методи дослідження: Для підбору літератури використовувалися пошукові системи Google, Google Scholar, ResearchGate. Пошукові фрази включали, але не обмежувались: cyber sexual violence against women, online sexual violence, online harassment, gender-based online violence, preventing/combating/fighting cyber violence against women and girls. До обраних джерел були включені дослідження незалежно від методів збору інформації (якісні, кількісні), що стосувалися теми протидії та запобігання кіберсексуальному насильству, а саме таких її аспектів, як: сутність й особливості кіберсексуального насильства, ознаки, наслідки кіберсексуального насильства для жінок та дівчат, статистика щодо постраждалих, гендерна складова кіберсексуального насильства, закордонні практики, націлені на запобігання й надання допомоги постраждалим особам. Перевага надавалася найновішим дослідженням – від 2015 року та гендерно-чутливим публікаціям.

З аналізу були виключені статті російською мовою через російсько-українську війну та небажання підтримувати науковців та науковиць держави-агресорки, використовуючи їх доробок. Також не розглядалася література іншими, аніж англійська та українська, мовами.

Кількість вивчених джерел становить - 58. Це переважно статті з наукових журналів та звіти міжнародних громадських організацій.

Вибірка: у базах даних було визначено більше 400 публікацій.

Період, за який публікації беруться для аналізу: 2012-2022 роки.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (68 позицій). Загальний обсяг - 54 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «НАСИЛЬСТВО СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ»

1.1. Дефінітивний аналіз поняття «кіберсексуальне насильство»

Кіберсексуальне насильство – це явище, що існує багато років, однак у проаналізованих публікаціях з теми універсальне визначення цього терміну не наведене. Воно варіюється залежно від дослідника та джерела. У літературі зустрічаються різноманітні найменування цього виду насильства, серед них: «тех (технологічне) насильство», «онлайн-насильство/аб'юз», «гендерно зумовлене онлайн-насильство», «погрози насильства, базовані на гендері» (*англ.* gendered threats of violence), технологічно фасилітоване сексуальне насильство та інші (NNEDV, 2021; OnlineSOS, 2020; Kuklytè, 2017; Champion et al., 2022).

Загалом кіберсексуальне насильство можна визначити як будь-які сексуальні дії щодо особи без її добровільної згоди з використанням Інтернету чи будь-яких інших інформаційно - комунікаційних технологій (далі – ІКТ) для нанесення шкоди.

Як визначено в проєкті deSHAME, сексуальні домагання онлайн — це будь-яка небажана сексуальна поведінка на будь-якій цифровій платформі, що визнається сексуальним насильством (2017). Як і сексуальне насильство офлайн, воно найчастіше здійснюється партнерами, колишніми партнерами, знайомими, колегами, тобто людьми, з якими постраждала особа знайома особисто, рідше кривдниками стають незнайомі люди, анонімні користувачі тощо.

Таке насильство вважають підвидом більш широкого явища – кібернасильства. Воно включає різні дії - від погроз життю особи через електронні листи до публікації особистої інформації (місце проживання

особи, номери кредитних карток тощо) у відкритих електронних джерелах без її згоди (так званий «доксинг»). За своєю суттю кіберсексуальне насильство - це психологічне насильство щодо особи, тому що воно відбувається у так званому кібер-просторі - тобто в мережі Інтернет. Хоча таке насильство може мати і фізичні наслідки.

Faith та Fraser (2018) так подають визначення кібернасильства щодо жінок та дівчат (*англ.* cyber VAWG): «нова форма насильства, що розвивається; цей термін використовується для опису того, як Інтернет та інформаційно-комунікаційні технології посилюють і поглиблюють акти насильства щодо жінок і дівчат. Це включає хакерство, видавання себе за іншого, стеження/відстеження, переслідування/спам, вербування осіб у насильницькі ситуації та зловмисне поширення інтимних фотографій та повідомлень» (ст.1).

Університет Оттави визначає сексуальне кібернасильство як використання соціальних медіа та технологій для наступних дій: сексуальних коментарів або загравань, спроб схилити до статевого акту, небажаних сексуальних актів або сексуального примусу тощо. До проявів такого насильства також відносять погрози або безпосереднє розповсюдження інтимної інформації людини без її добровільної згоди (uOttawa, n.d.).

Кіберсексуальне насильство може набувати різних форм, включаючи, але не обмежуючись гендерно зумовленими образами та харасментом, кіберсталкінгом, погрозами зґвалтування, порно помстою (*англ.* revenge porn), слат-шеймінгом (*англ.* slut-shaming) тощо. Вони можуть застосовуватися окремо або поєднуватися, перетікати із одного виду в інший чи супроводжуватися/скоюватися до чи після дій офлайн (Council of Europe, 2018).

Cyber harassment – може набувати таких форм, як (1) небажані електронні листи відверто сексуального характеру, текстові (або онлайн)

повідомлення; (2) погрози фізичного та/або сексуального насильства через електронну пошту, текстові (або онлайн) повідомлення; (3) недоречні або образливі пропозиції в соціальних мережах або в Інтернет-чатах; (4) мова ворожнечі - тобто мова, яка принижує, ображає, погрожує особі на основі її ідентичності (гендеру) та інших ознак (наприклад, сексуальної орієнтації чи інвалідності) (European Institute for Gender Equality, 2017).

Sextortion або сексуальні домагання – це шантаж особи через надсилання їй її ж сексуально відвертих фото- та відеоматеріалів з метою задоволення різних потреб переслідувача. Цей вид насильства відрізняється від блекмейлінгу (*англ.* blackmailing) тим, що останній передбачає розсилку особистої інформації особи по її соціальній мережі для приниження. Extortion же включає погрози та тероризування особи для отримання цінностей або примушування вчинити якісь дії всупереч її волі. У випадку із sextortion особу залякують та примушують погодитися на сексуальні вимоги кривдників, адже в іншому разі її інтимні зображення будуть поширені в Інтернеті на загал (Howard, 2019; Teenergizer, 2021).

Non-consensual pornography (також вживають терміни «порно помста» та «кібер-експлуатація») - передбачає розповсюдження в Інтернеті фотографій або відео сексуального характеру без згоди особи на зображеннях. Кривдником часто є колишній партнер, який має зображення або відео завдяки попереднім стосункам і з помсти бажає публічно присоромити та принизити особу за припинення стосунків. Однак зловмисники не обов'язково є партнерами чи колишніми партнерами, і мотивом не завжди є помста. Зображення також можна отримати, зламавши комп'ютер або телефон особи, акаунти в соціальних мережах, це може бути спрямовано на нанесення шкоди її «реальному» життю, наприклад, щоб домогтися звільнення з роботи (European Institute for Gender Equality, 2017).

Сексуальна агресія щодо жінок онлайн - дії в Інтернеті, коли чоловіки використовують різні стратегії примусу, щоб залучити жінок до різних дій

сексуального характеру начебто за їх згодою (Kuklytè, 2018).

Кіберсталкінг або кіберпереслідування – це переслідування за допомогою електронної пошти, повідомлень або інших інформаційно-комунікаційних технологій. Переслідування включає повторювані інциденти, які окремо можуть бути нешкідливими діями, але в сукупності підривають відчуття безпеки особи і викликають дистрес, страх або тривогу. Автори публікацій відносять до них: надсилання SMS, повідомлень в соціальних мережах чи електронних листів, які є образливими чи загрозованими; розміщення образливих коментарів щодо особи в Інтернеті; розповсюдження її/його інтимних фотографій чи відео через мережу або технологічні пристрої. Такі дії вважаються кіберсталкінгом, якщо є повторюваними протягом певного часу і вчиняються однією й тією ж людиною. Кіберсталкінг не є чимось абсолютно протилежним порівняно із офлайн-сталкінгом, оскільки включає ті ж патерни поведінки, проте фасилітовані технологічно (European Institute for Gender Equality, 2017).

Віртуальне звалтування – «дії, направлені на завдання шкоди аватару через небажаний статевий акт у віртуальній реальності», або ж «віртуальний акт примусу до сексу людини, яка на це не погоджувалася, у віртуальному середовищі». Перший подібний випадок обговорювався ще у 1992 році, а у 2012 Spence написав:

Аватар як віртуальна репрезентація особистості в реальності може і повинен сприйматися як віртуальний цілеспрямований агент, який має моральні права та обов'язки, подібні до їхніх реальних втілень. Щодо особистості, заснованої на уявленні про самоповагу, ці права є абсолютними (ст. 125).

У публікаціях з теми згадуються такі явища, як секстинг та вірт (віртуальний секс), які за своєю суттю не є прямим проявом кібернасильства, адже можуть відбуватися за згодою осіб, які до них залучені, проте іноді можуть мати негативні наслідки і перерости у

зловживання та шантаж інтимними фотографіями тощо. Секстинг (тобто надсилання, отримання або пересилання фото, зображень, повідомлень сексуального характеру переважно через мобільні телефони) наразі є частиною культури романтичних відносин між людьми різного віку, проте особливо поміж підлітків та молодих людей. Наразі існують безпечні додатки, а також поради щодо того, як зменшити ризики під час секстингу (оскільки малоймовірно, що суспільство зовсім відмовиться від цієї поведінки), проте залученість до таких дій все ще може мати небажані наслідки. Так, за словами Van Ouytsel та колег (2016), існують три способи, як персональними фотографіями людей, залучених до секстингу, можна маніпулювати: (1) їх можна використовувати для примусу чи шантажу особи, (2) їх можна розповсюдити для помсти після розриву романтичних стосунків (так звана «порно помста»), або (3) їх можна пересилати або показувати одноліткам (без згоди особи, яка їх надала), щоб похизуватися наявністю фотографії - тобто для здобуття авторитету/популярності. Пізніше Van Ouytsel та колеги (2019) у іншому дослідженні також зазначили, що секстинг може бути пов'язаний із значним тиском на юнок з боку їх оточення та романтичних партнерів. Такий тиск змушує дівчат залучатися до секстингу або продовжувати цим займатися, навіть якщо вони цього не бажають, в той час як молоді люди через це схильні вважати, що без секстингу вони не зможуть розпочати або зберегти романтичні стосунки з партнерами.

Таким чином, поняття кіберсексуального насильства не має універсального визначення, проте загалом включає сексуальні дії щодо особи без її згоди з використанням ІКТ та Інтернету. Цей термін вважається порівняно вузьким, ніж кібернасильство, що включає цілий ряд різних злочинів, які здійснюються в кіберпросторі. Серед найпоширеніших форм кіберсексуального насильства називають і описують: sextortion – шантаж особи зображеннями сексуального змісту; non-consensual pornography –

розповсюдження інтимних фото та/чи відео особи без її згоди, часто задля помсти; cyberstalking – переслідування особи за допомогою цифрових технологій. Існують також форми сексуальної комунікації, як от секстинг, які не вважаються насильством, якщо відбуваються за згодою залучених осіб, проте можуть перерости в кіберсексуальне насильство та мати негативні наслідки з часом.

1.2. Характеристики кіберсексуального насильства

Хоча воно, на думку фахівців, і має спільні риси з іншими видами насильства, кіберсексуальне насильство щодо жінок та дівчат відрізняється рядом особливостей, які роблять його унікальним:

По-перше, — це анонімність. Її надзвичайно просто підтримувати в Інтернеті, а це означає безкарність для тих, хто вчинив онлайн-насильство.

По-друге, легко вчиняти акти кібернасильства щодо жінок через: (1) автоматизацію технологій, користування якими наразі вимагає незначних або повної відсутності технічних знань, щоб здійснювати стеження за пересуваннями жінки або робити негативні коментарі щодо неї, (2) доступність технологій, що робить недорогим розповсюдження фотографій жінок та дівчат або створення та розповсюдження мізогінічних постів та зображень, і (3) можливість зв'язуватися з будь-ким у світі з будь-якої точки на Землі розширює коло потенційних постраждалих осіб і зменшує ймовірність бути спійманим.

По-третє, — це цифрова постійність. Як показує практика, Інтернет нотує все і нічого не забуває. Саме тому будь-яка інформація, опублікована про людину в мережі, стає частиною її постійної ідентичності в Інтернеті. Її майже неможливо видалити, особливо за тієї умови, якщо вміст носить сексуальний характер. Ця постійність часто має далекосяжні та серйозні наслідки для жінок, зокрема тих, хто зазнають кібернасильства.

Кіберсексуальне насильство щодо жінок може застосовуватися, щоб зруйнувати їх кар'єру та/чи репутацію (West, 2014).

Крім того, це швидкість поширення інформації в Інтернеті. Будь-яка новина, що з'являється в мережі, за лічені хвилини може бути побачена тисячами користувачів (особливо, якщо це популярне джерело, чи особа є лідером думок).

У одному з джерел для прикладу наведено опис кейсу Maria Ressa - журналістки філіппіно-американського походження, яка з 2016 року зазнавала кібернасильства, включно із сексуальним, через свою роботу та публічне висловлювання думок. Проте не лише через це, а й через своє етнічне походження, сексуальну орієнтацію та стать. Її випадок став резонансним і викликав міжнародне обговорення, тому що онлайн-переслідування, якого вона зазнавала всі ці роки, було скоєне за підтримки держави. Журналістка також висвітлювала події, пов'язані із Президентом Філіппін та його близьким колом, за що була арештована та засуджена. Міжнародна спільнота, включно із демократичними, правовими, журналістськими організаціями, засудили це рішення філіппінського суду. Цькування Ressa відбувалися протягом років. У певні моменти вона отримувала до 90 негативних повідомлень за годину в соціальній мережі Facebook. При цьому, вона та особи, які її підтримували, багато разів закликали команду Facebook допомогти стримувати та захистити жінку від хвилі ненависті в цій соціальній мережі, проте цього зробити не вдалося. В свою чергу, Twitter відгукнувся, і, за словами журналістки, там вона почувала себе значно безпечніше (Posetti et al., 2021).

Серед причин кіберсексуального насильства автори однієї з публікацій виділяють наступні (CYBERSAFE, 2020):

- це був жарт, для розваги;
- зашкодити комусь;
- тому що хтось зробив/зробила це зі мною;

- щоб помститися колишньому/колишній;
- щоб отримати повагу від друзів;
- я боявся/боялась не брати у цьому участі.

Тобто можна зауважити, що подекуди кривдники не сприймають свої дії, як насильство, однак, в той же час, онлайн-насильство може бути умисно використане, як засіб помсти чи кривди.

Більшість джерел виділяють ряд таких ознак, за якими можна визначити скоєння кіберсексуального насильства щодо дитини чи підлітка:

- підліток ізолюється, щоб поговорити з другом по телефону протягом тривалого часу;
- приховує все, що робить в Інтернеті;
- приховує/затуляє екрани на своїх комп'ютерах, телефонах чи планшетах;
- хвилюється, відповідаючи на телефонні дзвінки;
- відмовляється залишатися наодинці з конкретними людьми;
- говорить про нового друга в Інтернеті нечітко.

Ці ознаки не обов'язково є маркерами насильства онлайн, проте можуть стати в нагоді при виявленні кіберсексуального насильства на ранніх етапах. Чим краще батьки чи рідні знають дитину чи підлітка, тим більше їм треба прислухатися до своїх відчуттів щодо ситуації (DoNotPay, n.d.). Корисним також названо розуміння підліткового сленгу. В літературі англійською мовою наведені деякі приклади, як от: GNOC – get naked on camera (роздягатися на камеру), WTTP – want to trade pictures (хочу обмінюватися фотографіями) (StopCyberViolence, 2016).

Тож кіберсексуальне насильство є унікальним через низку причин: інформація поширюється швидко; її важко видалити з мережі, якщо вона там з'явилася; анонімність забезпечує безкарність кривдників; наразі майже непотрібно спеціальних знань, щоб користуватися тією чи іншою технологією. Серед причин кіберсексуального насильства найчастіше

називають як безневинні, на перший погляд, жарти, так і сплановані дії щодо осіб, щоб помститися чи нанести шкоду. У літературі, де йдеться про ознаки цього виду насильства, найбільше уваги приділено саме дітям та підліткам. Батьки та інші особи з оточення підлітка мають зважати на певні маркери, як от потаємність щодо нових друзів в Інтернеті, а також звертати увагу на незвичну поведінку їх вихованця.

1.3. Наслідки кіберсексуального насильства щодо жінок та дівчат

Може здаватися, що якщо кіберсексуальне насильство відбувається переважно на відстані, то його наслідки є легшими, ніж за інших видів насильства. Проте дослідники наголошують, що це не так. Кіберсексуальне насильство може за наслідками бути таким же небезпечним, а в поєднанні з іншими видами насильства - стає надзвичайно травмуючим досвідом. У одному з джерел описано приклад Audrie Pott та Rehtaeh Parsons. Дівчата зазнали насильства у різний час та навіть у різних країнах, проте за причинами та наслідками ці ситуації досить схожі. Щодо них групами молодиків було вчинене зґвалтування, а відео- та фотоматеріали були розповсюджені в соціальних мережах. Після цього однокласники та знайомі почали чинити щодо дівчат кібербулінг - вони зазнали віктимблеймінгу. Через ці події Audrie та Rehtaeh скоїли суїцид (Ogrodnik, 2013). Тож через свої особливості, такі як швидке охоплення великої кількості осіб, анонімність та інші, цей вид насильства, який багато хто вважають нереальним, може переходити з кібер-простору в офлайн та навпаки, а також спричинити відповідні шкідливі дії. За словами журналістки Александри Паскаліду, яка також зазнавала сексуального насильства в Інтернеті:

Дехто каже просто вимкнути його, це ж просто онлайн. Це не рахується. Але насправді має значення і має реальний вплив на наше життя. Ненависть

завдає болю. І вона часто стимулює до дій у реальному житті (2016).

У іншому джерелі наголошено, що поняття згоди має значну роль при кібернасилльстві. У разі, якщо фотографії сексуального характеру розповсюджуються без згоди жінки, або ж будь-яка особа отримує такі візуальні матеріали, хоча не здійснювала на це запити, то наче втрачається певна частка контролю за тим, хто і як може пізнавати особу інтимно (Harder et al., 2019). Тобто саме активна згода грає важливу роль, коли жінка чи дівчина залучається до будь-якої взаємодії у кіберпросторі.

Серед наслідків кіберсексуального насильства названі: посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР), проблеми з довірою, тривожність, а також вживання різних психоактивних речовин для того, щоб впоратися із цими наслідками, депресія тощо. Описана низка чинників, які впливають на те, якими будуть наслідки кіберсексуального насильства для особи, та все ж це охарактеризовано як лише загальні патерни. Спеціалістки, які працюють із постраждалими, мають сприймати кожен випадок, як окремий і унікальний. Залежно від виду кіберсексуального насильства, психічного стану особи, яка постраждала, віку, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності та інших факторів, наслідки можуть дещо варіюватися. Наприклад, постраждалі жінки й дівчата, які зазнали кіберхарасменту, часто мають також проблеми із академічною успішністю. В той же час, особи, які зазнали кібер- насильства на основі упередженості щодо їх приналежності, наприклад, до ЛГБТК- ком'юніті, схильні частіше скоювати суїцид унаслідок цього (Sinclair et al., 2012).

Умови, за яких вчиняється кіберсексуальне насильство, також мають значення. Коли людина без її згоди отримує візуальні матеріали сексуального характеру в публічних місцях через додатки, що працюють на базі технології Bluetooth, то може відчувати себе безсилою та в небезпеці. Адже при цьому кривдник знаходиться на досить невеликій відстані і його неможливо ідентифікувати (Harder et al., 2019; Powell & Henry, 2017).

За різними дослідженнями, жінки дорослого віку в результаті переживання технологічно фасилітованого сексуального насильства можуть зазнавати негативних наслідків щодо психічного здоров'я, включаючи депресію, тривогу, ПТСР, суїцидальні думки, проблеми з вживанням психоактивних речовин, негативні міжособистісні впливи, а також стрес (Bates, 2017; Cripps, 2016). Champion та колеги (2021) виявили, що широко визначена віктимізація (внаслідок цього виду насильства) послідовно збільшувала рівень суїцидальності через булінг, депресію та відчуття, ніби людина є тягарем для своїх близьких, що свідчить про каскад віктимізації серед дорослих жінок (і чоловіків також).

Підлітковий вік часто називають «віком Інтернету» - в цей час молоді люди активно залучаються до соціальних мереж та відео-ігор. Якщо розглянути більш конкретний вид кіберсексуального насильства, як от віртуальне зґвалтування, то такий досвід у користувача-початківця може викликати фізичний дискомфорт і шок (Kuklytė, 2018). Беручи до уваги дослідження, пов'язані із кіберсексуальним насильством щодо дівчат (багато з них зазнали того чи іншого виду кібернасильства ще у 14-16 років (Plan International, 2020)), можна визначити такі наслідки: суїцидальні думки, депресія, ризикована сексуальна поведінка, зловживання речовинами або фізичний аб'юз, а також кібербулінг. Залежно від ступеню тяжкості подальший кібербулінг може призвести до значного дистресу та тривоги та навіть спроб самогубства у певних ситуаціях. Коли постраждалі дівчата зазнають таких психологічних наслідків, то це впливає на їх навчання, а також на загальний рівень відвідування навчальних закладів. За таких умов постраждалі часто відмежовуються від рідних та друзів (Howard, 2019).

Дослідниця Jūratė Kuklytė (2018) у своїй праці виділила наслідки кіберсексуального харасменту залежно від рівня, на якому він скоюється:

- Мікро (рівень відносин між особами): психологічна шкода, відсутність кібер-цивілізованості (тобто відповідального, толерантного

використання соціальних мереж та інших цифрових інструментів, щоб люди могли вільно ділитися думками та ідеями, при цьому не відчуваючи загрози можливих залякувань, переслідувань тощо), а також брак комп'ютерної грамотності та недотримання етикету.

- Мезо (рівень підприємств, організацій): фінансові втрати, нематеріальна шкода, психологічна шкода, соціо-демографічні проблеми.

- Макро (рівень держави): психологічна шкода, політична шкода, соціо- демографічні проблеми.

Особливим тут вважається саме макро рівень, оскільки зазвичай про насильство говорять через індивідуальні кейси. Проте, як зазначено в дослідженні, кіберсексуальні атаки через соціальні мережі можуть відбуватися в надзвичайно великій, скоординованій кількості, для того щоб отримати владу і контроль на державному рівні. Таким чином, це становить гібридну загрозу, яка залучає багато виконавців та різноманітні (не)традиційні засоби (наприклад, військові, дипломатичні, технологічні), а тому є значним викликом.

Крім того, варто зважати на те, що кіберсексуальне насильство може бути застосоване для тиску та перешкоджання висловленню думки певних осіб чи навіть груп. Якщо одна група не хоче певних змін (державних, законодавчих, ідеологічних, пов'язаних із традиційними уявленнями чи релігією), то кібернасильство може стати зброєю у руках опозиційних груп. Це може призвести до того, що лідери думок втрачатимуть ресурси щодо освітлення проблем та викликів, боротьби за зміни в суспільстві. За даними досліджень, тривале кіберсексуальне насильство щодо людини призводить до того, що вона стає більш обережною у мережі, глибше обдумує те, що вона публікуватиме, або ж значно зменшує свою присутність у мережі (Plan International, 2020).

Ще з одним викликом, дотичним до цього питання, пов'язані результати дослідження Eckert (2018). Він вивчав поведінку та реакцію

європейських блогерок та блогерів, які постраждали від технологічно фасилітованого насильства. Деякі з них почали реагувати на насильство, створюючи меми та жарти про це. Вони використовували цю coping стратегію, щоб впоратися із емоціями та стресом від пережитого. Але із постраждалих вони ставали кривдниками, тому що самі чинили кібернасильство, підтримуючи континуум насильства.

Тож наслідки кіберсексуального насильства оцінюють із врахуванням різноманітних факторів - від віку постраждалої особи, до умов, за яких воно було скоєне. У жінок та дівчат, які переживають чи пережили таке насильство, можуть спостерігатися ПТСР, тривога, стрес, депресивний стан, суїцидальні думки, проблеми із навчанням і роботою, вживання психоактивних речовин для подолання цих наслідків. Крім того, кіберсексуальне насильство можна розглядати не лише як індивідуальний виклик, бо воно становить і глобальну загрозу для демократичних держав. Саме тому слід підіймати тему континууму насильства, що проникає у всі сфери людської життєдіяльності.

1.4. Гендерний аспект кіберсексуального насильства

За даними Pew Research Center, дві третини (67%) опитаних ними американців, які зазнали сексуального насильства онлайн, вважають, що це сталося через їх гендерну ідентичність. Відповідно, близько однієї третини (34%) опитаних вважали, що зазнали цього виду насильства через їх расу/етнічну приналежність або сексуальну орієнтацію (Vogels, 2021).

Сексуальне кібернасильство може виступати способом тиску, реалізації влади та контролю кривдниками щодо постраждалих осіб. Жінки диспропорційно потерпають від цього виду насильства, навіть зважаючи на те, що загалом чоловіки частіше стають постраждалими від кібернасильства, як такого (European Institute for Gender Equality, 2017;

Vogels, 2021). Вразливими групами в даному випадку виступають представниці певних професій, наприклад, політикині та журналістки, а також активістки та борчині за права жінок, представниці національних меншин та/чи ЛГБТІК-ком'юніті, жінки, які зазнають насильства офлайн, підлітки та інші (Faith & Fraser, 2018). Тобто це лідерки думок, які кидають виклик традиційним ролям і спонукають до перерозподілу влади, що за традиційними уявленнями має належати чоловікам.

Так, наприклад, ще в 2015 році політикині Італії, Великобританії та інших європейських країн спільно виступили проти сексуального насильства онлайн та поділилися своїм досвідом отримання погроз в соціальних мережах. Жінки й досі зазнають численних перешкод на шляху до рівноправ'я у політиці. Ситуацію погіршують медіа, які створюють та розповсюджують стереотипи щодо зовнішнього вигляду та поведінки політикинь, особливо об'єктивуючи та сексуалізуючи їх, а також коментуючи їхні висловлювання та поведінку, як надмірно емоційні.

Глобальна організація національних парламентів Inter-Parliamentary Union (далі IPU) активно займається обговоренням теми насильства щодо жінок в політиці, а також проводить власні дослідження з суміжних тем, щодо яких не вистачає наукових публікацій. У ході їх дослідження «Сексизм, харасмент та насильство щодо парламентарок» (2016) одна з респонденток зазначила, що одного разу впродовж чотирьох днів отримала в Твіттері близько 500 погроз зґвалтування. В той же час, політикині (65.5% опитаних) зазначили, що психологічне насильство щодо них чинилося саме у формі зневажливих сексистських коментарів та зауважень сексуального характеру, а також через розповсюдження зображень із сексуальними конотаціями та відповідними погрозами через Інтернет. Кривдниками були переважно їх колеги-чоловіки, або члени опозиційних партій.

Щодо журналісток ситуація досить схожа. Усі журналісти незалежно від статі тією чи іншою мірою ризикують зазнати насильства в Інтернеті.

Проте саме щодо журналісток такі цькування можуть набувати сексуального забарвлення. Так, шведську телеведучу Александру Паскаліді жінки в цій країні, в соціальних мережах називали повією, а також ображали через її грецьке походження. У листопаді 2016 року вона виступала перед Європейською Комісією про вплив гендерно-зумовленого тролінгу. За її словами: «Мета (злочинців) — наше мовчання. Це цензура, прихована за завісою свободи слова. Їхня свобода стає нашою в'язницею» (European Commission, 2016).

У одному з опрацьованих джерел зазначено, що свобода слова часто використовується, як пріоритетна міра при регулюванні діяльності мережі Інтернет та соціальних медіа. Проте часто ніхто не бере на себе відповідальність за цькування, переслідування, дезінформацію тощо. І якщо в офлайн на кривдників розповсюджуються закони, і їх чекатиме покарання, то за онлайн-насильство багато злочинців не понесуть жодної відповідальності через брак регулювання цього питання в національних законодавствах, а також анонімність, яку надає мережа (Plan International, 2020).

В цьому контексті йдеться і про засоби масової інформації, а саме про згоду на публікацію зображень особи, де вона чи він є оголеними чи частково оголеними. Професор Школи соціальної роботи Університету Оттави Alexandre Varil у своїй статті «Rethinking Consent through Intimate Images of Trans* People in the Media» (2018) досліджує тему згоди на публікацію фотографій транс* персон під час їх переходу. Посилаючись на власний досвід, він стверджує, що згода на публікацію своїх фото в медіа зазвичай відбувається одноразово, проте це не виключає можливості перепублікації цих же зображень на інших ресурсах вже без згоди особи, яка їх надала. Тобто погоджуючись на одноразову публікацію, транс* персона (в цьому випадку, проте загалом – будь-яка людина), ніби погоджується на невизначене число публікацій (особливо, коли підписує

відповідну форму). Varil переосмислює концепт згоди, прирівнюючи її до активної згоди в сексі, коли особа може відмовитися на будь-якому етапі процесу та/чи від будь-якої дії, якої вона не бажає. Тож дослідник апелює до можливостей людини самій регулювати, де саме публікуватимуться її/його фото. На його думку, це не відміння усіх ризиків, проте, наприклад, у Канаді на законодавчому рівні прописана кримінальна відповідальність за публікацію зображень інтимного характеру без згоди особи - тобто їх автори можуть бути притягнені до такої відповідальності.

Ще однією вразливою групою є активістки, феміністки, борчині за права жінок та інші жінки, які висвітлюють теми фемінізму, прав людини, або ж оприлюднюють свою діяльність у цій царині в соціальних мережах. Кривдниками в даній ситуації є особи, які виступають проти даних змін, в тому числі, радикальні партії, що становлять безпосередню небезпеку для дівчат. Вони використовують погрози, негативні коментарі, залякування, щоб «заглушити голоси» активісток, апелюють до сексистських уявлень про те, як має поводитися дівчина в суспільстві, наприклад, що вона не може говорити на такі теми, як насильство, чи ставити під сумнів так звані традиційні ролі жінок у певній країні. Hannah Al-Rashid, яка є активісткою в Індонезії, мусульманкою, яка обрала не носити хіджаб, а також неодноразово підіймала тему прав жінок у цій країні, постійно отримує погрози від радикальних груп, які розміщують її фото із негативними закликами на своїх ресурсах. Як зазначалося раніше, через це вона відчувається некомфортно та в небезпеці і у реальному житті (Plan International, 2020). В Україні феміністки також піддаються таким діям з боку праворадикальних груп. Кривдники створюють Telegram-канали, де публікують особисту інформацію активісток для подальшого розповсюдження, шантажу та погроз (Wonderzine, 2021).

Крім того, комп'ютерні науки і досі вважаються «чоловічою справою». Ціль сталого розвитку направлена на подолання гендерного цифрового

розриву та забезпечення того, щоб жінки та дівчата з Глобального Півдня могли брати участь у STEM (science, technology, engineering and mathematics) навчанні та сприяти зростаючому цифровому діалогу розвитку та міжнародного фемінізму (Baske, 2018).

В той же час відбувається створення нових технологій для прихованої зйомки осіб без їх згоди. Більшість з таких додатків та пристроїв лише хочуть позиціонуватися гендерно-нейтральними, проте все ж орієнтовані на чоловічу аудиторію (Harder et al., 2019; Powell & Henry, 2017). Хоча завдяки технологічному прогресу з'явилися нові інструменти протидії офлайн-насилльству, в тому числі і сексуальному, такі як модифіковані камери спостереження та вуличне освітлення, все ж жінкам і досі надаються поради щодо певної поведінки задля уникнення сексуального насилльства, на зразок: «не опиняйся не в тому місці, не в той час». У певних країнах Сходу, такі стереотипи виступають культурною нормою і є ще більш розповсюдженими та вкоріненими (Mohamed & Stanek, 2019; Miranda & van Nes, 2020).

Відеоігри також залишаються сферою, де жінки часто зазнають мізогінії. Так, наприклад, у одній із публікацій описаний скандал із GamerGate, коли розробниця ігор Zoe Quinn почала отримувати погрози смерті, зґвалтування та зазнавати мови ворожнечі через те, що її відомий колишній партнер публічно звинуватив її у наданні сексуальних послуг за позитивні відгуки про гру, яку вона розробила. Проблема мізогінії та гомофобії досі має значний вплив, коли йдеться про масову агресію серед гравців у відеоігри, так само продовжують існувати і форми насилльства, пов'язані з цим, наприклад, віртуальне зґвалтування (Kuklytè, 2017).

Отже, кіберсексуальне насилльство є гендерно-зумовленим. Його використовують як засіб впливу та приниження, щоб активістки та лідерки думок з різних країн не могли висловлюватися з контраверсійних тем, що можуть викликати невдоволення у певних соціальних груп та нести зміни в суспільство. До таких відносять журналісток, політикинь, активісток тощо.

РОЗДІЛ 2

БЕЗПЕКА ЖІНКИ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КІБЕРСЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Запобігання кіберсексуальному насильству щодо жінок та дівчат: міжнародний досвід

Запобігання кіберсексуальному насильству щодо жінок та дівчат має вирішальне значення, адже середній вік постраждалих, що зазнають цього виду насильства вперше, – це 15 років (Plan International, 2020). За словами Dr. Zarizana Abdul Aziz (n.d.):

Запобігання включає заходи щодо зменшення кількості випадків насильства щодо жінок. Хороші профілактичні програми забезпечують поінформованість про насильство онлайн, а також інформаційні послуги та правовий захист, що доступні після випадку насильства. Держави та інтернет-посередники повинні розглядати насильство в Інтернеті не просто як іншу форму насильства, а як насильство, яке ґрунтується на дискримінації та заважає жінкам реалізовувати свою свободу вираження думок та доступу до технологій та інтернет-просторів, і відповідно розробляти превентивну політику (ст. 5).

Способи запобігання включають, але не обмежуються міжнародними документами з прав людини; рекомендаціями для компаній-керівниць соціальних мереж; інтервенціями, які проводяться в навчальних закладах, а також використанням мобільних додатків та онлайн-інструментів, соціальних медіа для онлайн-адвокації тощо (Faith & Fraser, 2018).

Існують міжнародні документи та платформи, що можуть бути використані для запобігання сексуальному кібернасильству: Конвенція про

ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Декларація про ліквідацію насильства щодо жінок, Пекінська декларація та Платформа дій тощо. Проте використання цього інструменту може бути обмежене через прогалини в національних законодавствах та відсутність дієвих інструментів та механізмів для запобігання на державному рівні (Faith & Fraser, 2018). Наприклад, в українському законодавстві не фігурують поняття «сексуальне кібернасильство», «грумінг», «сексторшен» тощо. А органам правопорядку бракує відповідного навчання та тренувань із запобігання та протидії різним підвидам кібернасильства. Автор публікації зазначив, що для успішного впровадження в Україні політики протидії різним видам кібернасильства потрібно не лише застосовувати закордонний досвід, але й досліджувати його та адаптувати під українські потреби та реалії (Попов, 2020).

Організації з прав людини подекуди надають рекомендації для компаній - керівниць соціальних мереж, як от Фейсбук, Інстаграм тощо. Наприклад, в рекомендаціях від Plan International (2020) йдеться про створення ефективніших та доступніших механізмів повідомлення про гендерно обумовлене насильство онлайн; впровадження корпоративної відповідальності щодо демонстрування поваги до прав людини; співпрацю із жінками та дівчатами з усього світу для спільного творення політики соціальних мереж з попередження кібернасильства; відповідальність компаній за створення безпечних просторів для жінок та дівчат на своїх платформах та поширення інформації про те, як себе захистити.

Школи та громади мають створювати технологічно-безпечне середовище для підлітків, поширювати інформацію про ризики сучасних тенденцій соціальних медіа. Вона має бути помітною та поширюватися довіреними однолітками для підвищення ефективності. Батьки повинні бути готові говорити зі своїми дітьми про безпечне та відповідальне використання технологій, особливо якщо їхня дитина перебуває у стосунках або проявляє до когось романтичний інтерес.

Інформацію про секстинг також доречно включити в програми сексуального виховання, оскільки в цей період життя тиск з боку однолітків може бути особливо відчутним та навіть вирішальним. Вчителі можуть попереджувати про ризики поширення інтимних фотографій та допомагати формувати навички асертивної відмови (Gregg et al., 2018). Дослідник Oosterhoff та колеги (2016) зазначають, що підлітки наразі сприймають насильство онлайн, як частину повсякденної діджитал культури, а тому для того, щоб здійснювати будь-які інтервенції, фахівці мають спочатку проводити «дослідження в дії» з цією цільовою групою, тобто спершу залучати їх до дослідження, а згодом і до впровадження та реалізації проектів.

Мобільні додатки та інші інструменти, як от гайди в форматі онлайн - це одні з найбільш розповсюджених засобів запобігання. Вони направлені або на навчання жінок та дівчат, або ж на просвітницьку діяльність серед можливих кривдників. Міжнародні організації, національні громадські організації, розробники додатків та прості користувачі – всі вони можуть долучатися до превентивних дій.

ООН Жінки, наприклад, вивчають питання кібернасильства щодо жінок та дівчат, і на основі досліджень та статистики створюють відповідні матеріали, що часто містять рекомендації. Один з останніх гайдів створений у партнерстві з UNICEF. У ньому йдеться про види кібернасильства, в тому числі й кіберсексуальне насильство. А також рекомендовано, що робити і не робити для того, аби попередити насильство. Наприклад, «уникай використання робочого імейлу для особистих потреб в Інтернеті» та «не поширюй свою особисту інформацію або інформацію про своїх друзів на форумах і в спільних чатах». Також там містяться застереження для користувачів про те, що вони мусять поважати чужу приватність, кордони, включаючи фізичні, сексуальні, а також особисту інформацію тощо. Тобто цільовими групами такого гайду є одночасно і постраждалі, і потенційні

кривдники (Diallo, 2021).

Міжнародні громадські організації також можуть сприяти створенню проектів на локальних рівнях, особливо в країнах, які розвиваються, та найбідніших. Так, проект Know That There is Help був запроваджений Plan International в Філіппінах. Проект спрямований на наснаження та навчання молодих людей, щоб допомогти їм убезпечити себе, а також навчити батьків, надавачів соціальних послуг, вчителів та місцевих чиновників. Він надає підтримку молодим людям, які постраждали від сексуального насильства та експлуатації в Інтернеті. Проект працює за методом «рівний-рівному», навчаючи юних лідерів допомагати поширювати знання з технологічної безпеки та інформацію про зловживання й насильство онлайн. Учасники та учасниці дізнаються про сексуальність та репродуктивне здоров'я, а також беруть участь у інформаційних кампаніях у соціальних мережах (Plan International, 2020).

Фокус інтервенцій переважно направлений на поширення інформації та надання інструментів захисту жінкам та дівчатам (наприклад, центр підтримки в Лондоні створив поради для діджитал-безпеки підлітків), проте важливим аспектом запобігання такому виду насильства є вплив та зміна соціальних норм, які є основною причиною всіх видів насильства щодо жінок та дівчат та подальшого звинувачення постраждалих. Тому мова, якою ми говоримо про насильство, справді має значення: слід змінювати дискурс в бік оцінки дій та впливу на кривдників, аніж звинувачувати постраждалих жінок та дівчат в їх «необережних» діях (RASASC, 2020).

Також у випадку кіберсексуального насильства доречно планувати інтервенції та проекти, направлені проти певної характеристики насильства, тобто мають їй протиставлятися (Faith & Fraser, 2018):

- оскільки мережа забезпечує анонімність кривдників, то можна також навчати жінок та дівчат користуватися технологічними інструментами анонімно, щоб вони почувалися у більшій безпеці;

- так як матеріали сексуального характеру, створені без згоди особи, поширюються в Інтернеті швидко та залишаються там надовго, потрібно дати жінкам можливість ділитися контентом будь-якого характеру анонімно, за їх бажанням. Таким чином вони отримають певний контроль над ситуацією;

- доступність технологій для кривдників створює безпосередню загрозу, оскільки спрощує процес скоєння насильства. Саме тому в літературі пропонується зменшити бар'єри для надання більшого доступу до технологій користувачкам;

- як вже зазначалося раніше, кібернасильство дає кривдникам змогу діяти на відстані, буквально з будь-якої точки світу. Проте такий же принцип можна застосовувати, щоб розсилати меседжі солідарності та підтримки, у такий спосіб створюючи міжнародну мережу;

- автоматизованість технологій значно полегшує роботу кривдників, однак схожим чином можна через боти автоматизувати надсилання підтримуючих повідомлень та інформації про те, як жінкам та дівчатам себе захистити.

В опрацьованій літературі також наведено багато прикладів, коли самі постраждалі від кібер- та кіберсексуального насильства започатковували власні ініціативи із запобігання та протидії цим видам харасменту. Наголошено, що це досить успішні практики, адже жінки, які пережили такий досвід, найкраще розуміють потреби та виклики, які можуть поставати перед користувачками мережі.

Вище згадувався скандал із GamerGate (Kuklytè, 2017). Від нього постраждали багато жінок, які були розробницями чи грали у відео-ігри. Anita Sarkeesian та Jaclyn Friedman також були серед них. У 2015 році вони спільно розробили веб-сторінку Speak up & Stay Safe(r), щоб поширювати інформацію серед користувачок, які зазнали насильства онлайн чи хочуть вжити превентивних заходів, щоб не стати постраждалими, а також серед

тих, хто хочуть не боятися висловлювати свою думку щодо «непопулярних» тем в Інтернеті. Дослідниця Nanash Martínez (2020) вказує, що ця платформа ще у 2018 році стрімко розвивалася та вдосконалювалася. Вона була перекладена трьома мовами, а також спеціально створена для жінок, расованих людей, транс* та квір персон, а також інших груп, пригнічення яких посилюється цифровим насильством. Самі ж авторки проекту зазначили, що вони розуміють всю комплексність ситуації і те, що групам, для яких створена веб-сторінка, знадобиться набагато більше часу та ресурсів (можливо навіть матеріальних), щоб захистити себе від наявного чи можливого насильства в Інтернеті, ніж привілейованим суспільним групам. І цього все ще може виявитися недостатньо, тому що навіть за умови вживання усіх застережних заходів можна постраждати від насильства (Friedman et al., 2018; Sarkeesian, 2019).

У одному з розглянутих джерел літератури зустрічається думка про те, що для запобігання кібернасильству потрібно аналізувати технологічний продукт ще на етапі ідеї - тобто розробники можуть завчасно оцінити ризик того, що їх продукт може бути використаний для скоєння насильства. Для цього вони мають зробити певне дослідження та врахувати декілька факторів. PenzeyMoog (2020) називає це «основою інклюзивної безпеки». За цим принципом дизайнери мають враховувати насильство як фактор ризику, проводити тестування продукту на різних групах, визначити персоналії кривдника та постраждалої особи та оцінити продукт з їх перспективи, передбачити, чи може продукт бути використаний для здійснення того чи іншого виду насильства в різних сферах життєдіяльності. Тобто фахівці мають здійснити ретельний аналіз, щоб розуміти, хто може використовувати їх продукт та з якими цілями. При виявленні таких ризиків у самому технічному продукті можна закласти можливість повідомлення про кібернасильство. Наприклад, додатки для відстежування пересування дітей є легальними та доступними, тому їх часто використовують для

сталкінгу. В такому разі можна встановити функцію відправки повідомлення на пошту особи, за якою стежать, з інформацією про те, хто саме це робить.

Однак варто враховувати, що деякі продукти навмисно створюють під виглядом нейтральних, проте насправді вони орієнтовані саме на завдання шкоди: прихованої зйомки без згоди особи, стеження, цькування тощо. А також слід пам'ятати, що навіть вживання всіх запобіжних заходів не може стовідсотково гарантувати, що продукт не буде використаний для заподіяння насильства (PenzeyMoog, 2020; PenzeyMoog & Slakoff, 2021; Meyer & Wachter-Boettcher, 2016).

У висновку, запобігання кіберсексуальному насильству щодо жінок та дівчат полягає переважно в навчанні та поширенні інформації через гайди, соціальні мережі тощо. В міжнародній практиці багато прикладів успішних проектів - від навчання лідерів в громадах до безпечного дизайну при розробці діджитал продуктів. Однак варто брати до уваги, що для застосування цих практик в Україні потрібно їх адаптувати та трансформувати під потреби саме українських жінок та дівчат. При цьому враховувати фактор нерівності – тобто те, що одним групам буде простіше убезпечити себе, ніж іншим. А також усвідомлювати, що скільки б запобіжних заходів особа не застосувала, однак залишається певний ризик постраждати від кібернасильства.

2.2. Протидія кіберсексуальному насильству щодо жінок та дівчат: сучасні практики і стратегії реагування

Кіберсексуальне насильство – це передусім злочин, за який кривдник має понести покарання. У випадку із цим видом насильства є два важливі фактори, на які потрібно звертати увагу при протидії – це анонімність та згода (Aziz, 2017).

Вище анонімність розглядалася як одна з характеристик, що допомагає кривдникам уникати відповідальності за їхні дії. Проте не слід спрощувати та недооцінювати її роль. Анонімність має важливе значення для людей, які висловлюють «непопулярні» думки в Інтернеті, для активістів та борців за права людини. Вона забезпечує захист тих, хто протистоять нинішнім домінуючим групам, або тих, хто перебувають під історичним соціальним/культурним/політичним контролем. Також вона забезпечує приватність для постраждалих від насильства та дозволяє їм повернутися в онлайн-простори, наприклад, під псевдонімом, навіть якщо вони мали досвід харасменту чи переслідування.

Згода також має декілька значень. По-перше, наявність та/чи відсутність згоди, власне, визначає, чи відбулися злочинні дії. По-друге, згода дає змогу жінкам проявляти себе в Інтернеті, тому що жінка може дати згоду на поширення певних інтимних матеріалів добровільно чи зробити це сама. По-третє, згода мусить бути гнучкою (тобто її можна відкликати) та поважатися всіма сторонами.

Такі міжнародні документи, як Ланзаротська конвенція (Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства; підписана та ратифікована Україною) та Стамбульська конвенція (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами; підписана і віднедавна ратифікована Україною) містять рекомендації щодо матеріального кримінального законодавства, яке захищає дітей і жінок від жорстокого поводження та насильства, в тому числі в онлайн-середовищі. Обидві конвенції ґрунтуються на 4 принципах: запобігання, захист, судове переслідування та партнерство. Країни за межами Ради Європи можуть приєднатися до обох конвенцій (Council of Europe, n.d.; Lanzarote Convention; Istanbul Convention).

Ще одним важливим документом є Конвенція про кіберзлочинність або

Будапештська конвенція (підписана та ратифікована Україною). Її можна застосовувати для розслідування правопорушень, пов'язаних із кібернасильством, що дозволяє зберігати та збирати електронні докази, а також забезпечувати міжнародне співробітництво з цього питання. Кібернасильство за своєю природою відбувається в Інтернеті, а це означає, що часто докази, необхідні для розслідування та переслідування цих правопорушень, контролюються або знаходяться в іншій юрисдикції. Для цього необхідне ефективне міжнародне співробітництво (Council of Europe, n.d.; Budapest Convention).

Стратегії реагування на такі види злочинів мають бути розроблені шляхом спільної співпраці між державами для розробки договору про взаємну правову допомогу. Правоохоронні органи, прокуратура, судові органи та зацікавлені сторони мають розробити довгострокову та стійку політику, засновану на фактах, а також передбачити можливості міжнародного співробітництва для всебічної технічної підтримки та допомоги, необхідної для розслідування та боротьби з кіберзлочинністю (Kaphle, 2019).

Як вже згадувалося раніше, анонімність ускладнює ідентифікацію кривдників правоохоронними органами. Проте це не єдиний виклик. Недостатні знання чи досвід правоохоронних органів, а також схильність поліцейських недооцінювати проблему та вважати кібернасильство чимось нормальним також стають на заваді. За словами дослідниці Joanna Smętek:

З короткозорим і применшувальним ставленням до агресивної поведінки в Інтернеті, притаманним деяким поліцейським, можна впоратися лише шляхом підвищення рівня обізнаності та практик. Нам необхідно широко поширювати знання та переконання, що кібернасильство щодо жінок є важливою соціальною проблемою, яка призводить до багатьох негативних наслідків. Тільки таким чином ми можемо бути впевненими, що це явище можна ефективно подолати шляхом застосування правових

заходів (HFHR, 2017).

Звичайні користувачі мережі також можуть долучатися до протидії насильству онлайн, звертаючи увагу правоохоронних органів на випадки цькування, харасменту тощо. Дослідниця Emma Jane (2017) у своїй роботі вивчила вплив феміністичного активізму на випадок slut-shaming, що трапився із однією австралійкою. Одним з головних її висновків стало те, що діджилантизм (від слова вігілантизм – коли люди самі здійснюють правосуддя, незалежно від того, винна особа чи ні; також «самосуд») є значним ризиком для активісток, включаючи фем. Jane рекомендує пам'ятати про етику комунікації в соціальних мережах, задавати собі запитання на кшталт: «Чи є мої дії етичними?», «Чи можуть мої дії досягти бажаних результатів?», «Чи повинен/повинна я накладати обмеження на свої дії, щоб вони не стали діями кривдника?», «Чи перетнув/перетнула я межу від активізму до помсти?», що були б корисними для саморефлексії.

Компанії-керівниці соціальних мереж також створюють алгоритми протидії кібернасильству на своїх платформах. Такі компанії, як Meta, яка володіє соціальними мережами Фейсбук та Інстаграм, покладаються на алгоритми та саморегулювання мережі, що часто спричиняє непорозуміння: контент сексуального характеру, який був розповсюджений без згоди особи, зберігається (а часом і поширюється), в той час як фото чи відео, які виклала сама особа за своїм бажанням, підлягають видаленню. Це спричиняє невдоволення, наприклад, серед митців, які використовують інтимні фото, як спосіб самовираження та творчості в соціальних мережах.

Водночас, видаленням та обробкою «sexually explicit content» займається не лише штучний інтелект, але й тисячі працівників у країнах із найнижчим рівнем доходу. Ці люди мають проглядати величезну кількість контенту, на який скаржаться користувачі мережі, щоб інші користувачі на нього не натрапили, включно зі сценами насильства, згвалтування, сексуальної експлуатації та насильства щодо дітей (White & Quisumbing

King, 2021, ст. 236-237).

Як і запобігання кіберсексуальному насильству, протидія також може включати успішні проекти, створені постраждалими жінками, які мали досвід пережитого насильства онлайн та подолали його. Zoe Quinn, про яку вже згадувалося вище, і яка, як і Anita Sarkeesian та Jaclyn Friedman, пов'язана із GamerGate, також створила свій проект після пережитого досвіду кіберхарасменту. Разом із Alex Lifschitz (ще одна потерпіла від скандалу) вони започаткували Crash Override. Це одночасно неприбуткова організація, «гаряча лінія» та ресурсний центр. Проект включає мережу експертів і survivors, які працюють з постраждалими, технологічними компаніями, законодавцями, засобами масової інформації, експертами з питань безпеки та психічного здоров'я, щоб підвищити обізнаність громадськості про проблему та надати пряму допомогу з метою усунення причин насильства в Інтернеті. З міркувань конфіденційності та з огляду на ризик, зумовлений участю в боротьбі з таким насильством, люди, які працюють в організації, залишаються анонімними. Організація працює із низкою підвидів кібернасильства: порно помстою; хакерством; безпекою в Інтернеті; домаганнями; сталкінгом; доксингом; крадіжками особистих даних; погрозами; кібер-мобами; групами, які розповсюджують мову ворожнечі. Постраждалим надається допомога в: (1) уникненні насильства або протистоянні йому; (2) спілкуванні зі сталкерами; (3) блокуванні аб'юзивних акаунтів у соціальних мережах; (4) зверненні до спеціалістів та/або іншої організації, коли у Crash Override не вистачає ресурсів або навичок для вирішення проблеми, а також (5) здійснюється моніторинг та підтримка після звернень (Hanash Martínez, 2020; Crash Override, 2019).

Отже, для протидії кіберсексуальному насильству держави мають здійснювати комплексну роботу за участі різних органів, в тому числі правоохоронних, а також міжнародну співпрацю, використовуючи міжнародні документи, на кшталт Будапештської та Стамбульської

конвенцій. Крім того, важливим є просвітництво з теми кібернасильства щодо жінок серед працівників поліції. На рівні компанії протидія реалізовується через створення відповідних алгоритмів з протидії та систему скарг - тобто користувачі також беруть участь у цьому процесі.

2.3. Правове регулювання «насильства сексуального характеру в цифровому середовищі» в Україні

Аналіз практики Європейського суду прав людини(ЄСПП) дозволяє констатувати, що суд визнає кібернасильство аспектом насильства стосовно жінок, яке може набувати різних форм, у тому числі таких: порушення приватного життя із застосуванням комп'ютера; вторгнення в комп'ютер постраждалих і захоплення; обмін даними та зображеннями, зокрема інтимними, та їх обробка [<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89964>].

Найчастіше трапляються такі види кібернасильства:

- 1) надсилання електронних листів і повідомлень з метою залякування чи шантажу;
- 2) поширення неправдивої інформації про особу;
- 3) злам електронної пошти чи сторінки в соціальній мережі;
- 4) зміна та використання профілів людей за допомогою чужих паролів;
- 5) розміщення та розсилка чужих фотографій з метою глузування та обговорення;
- 6) розміщення інтимних фотографій з метою стигматизації чи цькування особи;
- 7) вимагання через електронне спілкування особистої інформації з метою поширення цієї інформації;
- 8) копіювання та використання особистої інформації шляхом зламу або незаконного входження в профіль іншої особи в соціальній мережі;
- 9) обговорення людини в соціальних мережах або чатах з метою

наклепу або дискредитації.

Насильство в мережі Інтернет стосовно жінок може також проявлятися у використанні, маніпулюванні, поширенні чи обміні особистими даними, відомостями та/або вмістом, фотографіями чи відеозаписами, у тому числі сексуальними зображеннями, аудіо- та/або відеозаписами або зображеннями, обробленими за допомогою фотошопу.

Перелік видів насильства невичерпний. З розвитком інформаційних технологій їх кількість буде тільки зростати, особливо за умови, якщо держава не буде ефективно реагувати.

Кібернасильство визнається ЄСПЛ як форма насильства, комісії ООН та ЄС працюють над розширенням розуміння цього явища з метою розширення сфери прав людини. Проте проблемою національного законодавства є те, що його положення дещо застарілі, тому потребують змін відповідно до вимог часу та розширення тлумачень для подальшого уникнення порушень прав та свобод людини у сфері кібернасильства, правового регулювання та визначення санкцій за їх порушення.

Розвиток цифрового середовища супроводжується поступовою адаптацією чинного законодавства до безпекових викликів, з якими стикаються громадяни. В Україні існують загальні норми щодо правопорушень у цифровому середовищі, а останнім часом активно триває дискусія щодо захисту дітей як найбільш вразливої та недосвідченої групи населення від насильства в цифровому середовищі⁷.

У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» було визначено, що інформаційна безпека — це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства й держави, при якому запобігається завдання шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність використовуваної інформації; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання,

порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації. Відповідальність за порушення законодавства про інформацію несуть особи, винні у вчиненні, зокрема, такого правопорушення, як поширення відомостей, що не відповідають дійсності, ганьблять честь і гідність особи.

Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначено поняття «кіберзлочин» (комп'ютерний злочин) — це суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України. У статті 4 цього закону визначено, що об'єктом кібербезпеки, зокрема, є конституційні права і свободи людини й громадянина.

Сьогодні постраждали від насильства в інтернеті можуть захистити свої права на підставі таких правових норм: 1) за насильство за ознакою статі, зокрема психологічного, передбачена відповідальність за статтею 173-2 КУпАП; 2) за наявності доказів переслідування в інтернеті кривдника можна притягнути до відповідальності за статтею 182 «Про недоторканність приватного життя» КК України; 3) якщо в зафіксованих повідомленнях були погрози вбивства, кривдника можна притягнути до відповідальності за статтею 129 КК України, яка передбачає ув'язнення на термін до двох років.

Що ж стосується саме сексуального насильства, відповідальність за яке передбачена в Розділі IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності особи» КК України, то в статті 153 (сексуальне насильство) ідеться про вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних з проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство).

Чи можна припустити, що вчинення сексуального насильства в цифровому середовищі може бути однією з форм вчинення цього кримінального правопорушення? Питання відкрите, бо правозастосування

такої форми вчинення відсутнє з огляду на те, що органи правопорядку під насильством здебільшого розуміють саме фізичне насильство, а не інші його форми (хоча ця позиція з напрацюванням практики за статтею 126-1 КК України поступово еволюціонує).

Водночас ознаки форми вчинення кримінального правопорушення проти статевої свободи та недоторканості особи, а саме з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій (цифрового простору), з'явилися в доданій Законом України від 18 лютого 2021 року № 1256-ІХ до КК України статті 156-1 «Домагання дитини для сексуальних цілей», а саме:

1. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася. ...

2. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася. Таким чином, у більш нових складах кримінальних правопорушень законодавець виокремив вчинення злочину в цифровому середовищі — такий підхід може бути використаний у майбутньому і для сексуального насильства. Важливо зазначити, що насильницькі дії, що вчиняються в інтернеті або за допомогою технологій, не можна називати окремою формою насильства — цифровим насильством. Адже за своєю суттю воно є проявом форм насильства (фізичного, психологічного, сексуального, економічного), які вже існують, але сфера їх реалізації — не реальне життя, а цифрове.

Тобто «поле», у межах якого відбуваються ці порушення (фізичне, психологічне, сексуальне, економічне насильство), має бути розширене (Колінько, 2023).

Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульську конвенцію). Пункт 2 статті 5 конвенції вимагає від держав-учасниць вживати необхідних законодавчих та інших заходів для забезпечення належної уваги до недопущення, розслідування, покарання та забезпечення компенсації стосовно актів насильства, які підпадають під сферу застосування Конвенції та які вчинені недержавними учасниками. Після ратифікації Стамбульської конвенції Україна обов'язково має дотримуватися положень міжнародного документа, зокрема і вимог щодо звітування перед GREVIO, які згадувалися на початку цього discussion paper.

Процес узгодження вітчизняного законодавства з вимогами Стамбульської конвенції, що впливає із зобов'язання, пов'язаного з її ратифікацією Україною, має охоплювати криміналізацію в національному законодавстві такої протиправної поведінки, як психологічне насильство (стаття 33), онлайн-переслідування або переслідування, вчинене в цифровій сфері (стаття 34), і сексуальне домагання в інтернеті або за допомогою цифрових засобів (стаття 40). З метою виконання відповідних рекомендацій у сфері правового регулювання необхідно законодавчо закріпити термін «насильство стосовно жінок, що чиниться у цифровому вимірі» або «цифровий вимір насильства стосовно жінок». Таке визначення допоможе уникнути непорозумінь і неоднозначностей при розгляді випадків насильства в інтернеті. Також така термінологія дозволить захистити порушені права від усіх форм насильства стосовно жінок, що здійснюються за допомогою цифрових засобів.

Варіант № 1. Законодавчо визначити юридичну відповідальність за

«насильницькі дії сексуального характеру в цифровому середовищі». Зокрема, у КК України необхідно внести зміни та криміналізувати такі злочини:

- психологічне насильство;
 - онлайн-переслідування або переслідування, вчинене в цифровій сфері;
 - сексуальне домагання в інтернеті або за допомогою цифрових засобів, яке включає поширення зображень або відео без згоди, зйомку, виготовлення або закупівлю інтимних зображень чи відео без згоди;
 - експлуатація, примус і погрози, сексуальне знуцання, кіберфлешинг.
- Також доцільно розглянути можливість запровадження адміністративної відповідальності поряд з кримінальною у випадках, якщо акти насильства стосовно жінок у цифровій сфері не перетинають поріг кримінального переслідування.

Варіант № 2. Внести зміни до чинної редакції статті 153 КК України «Сексуальне насильство», відповідно до яких перелічені вище форми об'єктивної сторони складу злочину (форми вчинення) утворюватимуть кваліфіковані склади злочину в межах цієї статті КК України. Конструкція такої кримінально-правової норми може передбачити спосіб вчинення за аналогією зі статтею 156-1 КК України: «у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій» або виокремлювати «цифрове середовище» в цілому чи прямо зазначати, що під «сексуальним насильством» також розуміється «психологічне насильство». Будь-який з обраних законодавцем варіантів потребує ретельного дослідження із залученням професійної спільноти та науковців, а також широкого публічного обговорення. Проте ці зміни мають бути ухвалені не лише з огляду на потребу виконання міжнародних зобов'язань, а й тому, що захист жінок і дівчат від усіх форм сексуального насильства, у тому числі в цифровому середовищі, давно на часі.

ВИСНОВКИ

Кіберсексуальне насильство щодо жінок та дівчат визнане гендерно зумовленим підвидом кібернасильства. Наразі немає єдиного визначення цього виду насильства, проте можна узагальнити на основі проаналізованих джерел, що це будь-які сексуальні дії без згоди особи з використанням ІКТ. Воно постійно розвивається та поширюється, створюючи безпосередню загрозу для користувачок Інтернету. Виникають все більш нові підвиди цього насильства, як от «віртуальне зґвалтування» тощо.

Автори публікацій зазначають, що часто кривдники не мають на меті завдати серйозної шкоди. Підлітки, наприклад, можуть здійснювати певні кроки лише заради жарту чи для здобуття поваги з боку однолітків. Однак у частині випадків кривдники навмисно завдають шкоди, як от при порно помсті, коли колишні партнери розповсюджують інтимні фотографії дівчини чи жінки без її згоди.

Цей вид насильства має серйозні наслідки, серед яких депресія, ПТСР, тривожність, стрес та навіть спроби самогубства.

Через ряд особливостей сексуального насильства онлайн, як от цифрову постійність, автоматизованість, доступність та поширення технологій, а також анонімність, ускладнюється відслідковування та ідентифікація кривдників. Проте ці ж характеристики визнані такими, що можуть стати в нагоді для протидії та запобігання. Так, анонімність дозволяє постраждалим від насильства повернутися в інфо-простір, а поширеність технологій разом із зменшенням бар'єрів можна використати для залучення більшої кількості жінок та дівчат до користування ІКТ.

Як зазначено вище, сексуальне кібернасильство є гендерно зумовленим, оскільки направлене переважно на жінок та дівчат, а кривдниками зазвичай є саме чоловіки. Основною причиною скоєння цього виду насильства названі усталені в суспільстві уявлення про ролі жінок -

тобто гендерні стереотипи. До груп ризику відносять переважно активісток, журналісток та політикинь - тобто лідерок думок, які творять глобальні зміни. Наголошено на важливості правильно реагувати на таке насильство, щоб жінки продовжували висловлювати свою позицію.

Запобігання кіберсексуальному насильству переважно направлене на зменшення кількості випадків насильства онлайн. Воно може полягати в наданні рекомендацій компаніям, які володіють соціальними мережами та модерують їх. Крім того, важливо ще на етапі розробки будь-якого продукту зважати на можливі ризики його використання для нанесення шкоди - тобто розробляти безпечний інклюзивний дизайн, враховуючи необхідність залучення додаткових ресурсів (матеріальних, часових, людських тощо).

Уряди держав, правоохоронні органи, компанії-керівниці соціальних мереж, фахівці з різних сфер та користувачі мають спільними зусиллями працювати для протидії кіберсексуальному насильству. Цьому сприятиме налагоджена співпраця та врахування рекомендацій від правозахисних організацій, заснованих на дослідженнях серед користувачок. Проте для розробки вдалих програм на державному рівні закордонний досвід має досліджуватися і адаптуватися відповідно до потреб.

Постраждалі жінки та дівчата, які відчують в собі сили та змогу, можуть долучатися чи започатковувати власні проекти з протидії і запобігання кіберсексуальному насильству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Аналітичний огляд «Попередження та протидія кібербулінгу в дитячому середовищі України», 2020. Режим доступу: cyberbuling_виправл15-10_compressed.pdf (bullyingstop.org.ua).
- Желтуха М. Проєкт Директиви щодо боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством: захист прав жінок в ЄС (ЮрФем, 22.06.2023) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://jurfem.com.ua/proyekt-dyrektyvyprava-zhinok-v-es>
- Колінько О. Безпека жінок у цифровому середовищі (ЮрФем, 22.06.2023) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://jurfem.com.ua/bezpeka-zhinok-u-zyfrovomu-seredovyschi/>
- Попов, Г. (2020). Сексуальна експлуатація та сексуальне насильство стосовно дітей із використанням електронних засобів комунікації: невідкладні заходи з протидії. Retrieved from <https://www.hsa.org.ua/blog/seksualna-ekspluatatsiya-ta-seksualne-nasylstvo-stosovno-ditej-iz-vykorystannyam-elektronnyh-zasobiv-komunikatsiyi-nevidkladni-zahody-z-protydyiy/>
- Backe, E. (2018). *Left to their Own Devices: Gender, Cyberviolence, and the Internet*. https://www.researchgate.net/publication/343323217_Left_to_their_Own_Devices_Gender_Cyberviolence_and_the_Internet
- Baril, A. (2018). Confessing Society, Confessing Cis-tem: Rethinking Consent through Intimate Images of Trans* People in the Media. *Frontiers: A Journal of Women Studies* 39(2), 1-25. <https://www.muse.jhu.edu/article/698451>
- Bates, S. (2017). Revenge porn and mental health: A qualitative analysis of the mental health effects of revenge porn on female survivors. *Feminist Criminology*, 12(1), 22–42. <https://doi-org.ezp.ukma.edu.ua:8043/10.1177/1557085116654565>

- Bendovschi, A. (2015). Cyber-attacks – trends, patterns and security countermeasures. *Procedia Economics and Finance*, 28, 24–31. [https://doi.org/10.1016/s2212-5671\(15\)01077-1](https://doi.org/10.1016/s2212-5671(15)01077-1)
- Budapest Convention. Retrieved from: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/the-budapest-convention>
- Champion, A., Oswald, F., & Pedersen, C. L. (2021). Technology-facilitated sexual violence & suicide risk: A serial mediation model investigating bullying, depression, perceived burdensomeness, and thwarted belongingness. *Canadian Journal of Human Sexuality*, 30(1), 125–141 <https://doi-org.ezp.ukma.edu.ua:8043/10.3138/cjhs.2020-0044>
- Champion, A.R., Oswald, F., Khera, D. et al. (2022). Examining the Gendered Impacts of Technology-Facilitated Sexual Violence: A Mixed Methods Approach. *Arch Sex Behav* 51, 1607–1624. <https://doi-org.ezp.ukma.edu.ua:8043/10.1007/s10508-021-02226-y>
- Council of Europe. (2018). Mapping study on cyberviolence with recommendations adopted by the T-CY on 9 July 2018. Retrieved from: <https://rm.coe.int/t-cy-mapping-study-on-cyberviolence-final/1680a1307c>
- Council of Europe. (n.d.). Retrieved from: https://www.coe.int/en/web/cyberviolence/international-instruments#United_Nations
- Crash Override (2019). Coach: Crash Override’s Automated Cybersecurity Helper. [Accessed: 4th September 2019]. <http://www.crashoverridenetwork.com/coach.html>
- Cripps, J. (2016). *Forms of technology-facilitated sexual violence and university women's psychological functioning*. Unpublished doctoral dissertation, University of Toronto.
- CYBERSAFE. (2020). Cyber Violence against Women & Girls (rep.). https://www.stoponlineviolence.eu/wp-content/uploads/2020/06/Cybersafe_Report_200623_web.pdf

- deSHAME. (2017). Young people's experiences of online sexual harassment. A cross-country report from project deSHAME.
- Diallo, A. (2021). *A Guide for Women and Girls to Prevent and Respond to Cyberviolence*. Retrieved from <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-02/ONLINE%20cyberV%20women%20ENG.pdf>
- DoNotPay. (n.d.). *How to fight online sexual harassment [protection guide]*. Retrieved June 8, 2022, from <https://donotpay.com/learn/online-sexual-harassment/>
- Eckert, S. (2018). Fighting for Recognition: Online Abuse of Women Bloggers in Germany, Switzerland, the United Kingdom, and the United States. *New Media & Society*, 20 (4), 1282–1302
- European Commission. (2016). Annual Colloquium on Fundamental Rights. Media Pluralism and Democracy. <https://ec.europa.eu/newsroom/just/items/31198>
- European Institute for Gender Equality. (2017). *Cyber violence against women and girls*. doi: 10.2839/876816
- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), 2014, Violence against women: an EU-wide survey, доступный: <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>
- Faith, B., & Fraser, E. (2018). What Works to Prevent Cyber Violence against Women and Girls, *VAWG Helpdesk Research Report No. 212*. London, UK: VAWG Helpdesk.
- FRA 2019, A long way to go for LGBTI equality, доступный: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra2020-lgbti-equality_en.pdf
- Friedman, J., Sarkeesian, A. and Sherman, R. B. (5th July 2018). Speak Up & Stay Safe(r): A Guide to Protecting Yourself From Online Harassment.

- [Accessed: 14th June 2022]. <https://onlinesafety.feministfrequency.com/en/>
- Gregg, D., Somers, C. L., Pernice, F. M., Hillman, S. B., & Kernsmith, P. (2018). *Sexting Rates and Predictors From an Urban Midwest High School*. *Journal of School Health*, 88(6), 423–433. doi:10.1111/josh.12628
- Hanash Martínez, M. (2020). Feminist Cyber-resistance to Digital Violence: Surviving Gamergate. *Debats. Journal on Culture, Power and Society*, 5, 287-302. DOI: <http://doi.org/10.28939/iam.debats-en.2020-17>
- Harder, S. K., Jørgensen, K. E., Gårdshus, J. P., & Demant, J. (2019). Digital sexual violence. *Rape in the Nordic Countries*, 205–223. <https://doi.org/10.4324/9780429467608-13>
- HFHR. (2017). Cyberviolence against women. Retrieved from <https://www.hfhr.pl/en/cyberviolence/>
- Holladay, K. (2016). *An investigation of the influence of cyber-sexual assault on the experience of emotional dysregulation, depression, post-traumatic stress disorder, and trauma guilt*. Retrieved June 5, 2022, from <https://stars.library.ucf.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=6242&context=etd>
- Howard, T. (2019). *Sextortion: Psychological effects experienced and seeking help and reporting among emerging adults*. Unpublished doctoral dissertation, Walden University. <https://scholarworks.waldenu.edu/dissertations/6584>
- Istanbul Convention. Retrieved from: <https://rm.coe.int/168008482e>
- Jane, E.A. (2017). Feminist Digilante Responses to a Slut-Shaming on Facebook.
- Kaphle, P. (2019). Cyber Violence against Women and Girls in Nepal. *Kathmandu School of Law Review (KSLR)*, 7(1):85-99. <https://doi.org/10.46985/10.46985/kslr.v7i1.1202>
- Kuklytè, J. (2018). Cybersexual Harassment as ICTs Development Consequences: A Review. *European Journal of Business Science and*

Technology, 4 (2): 187–195. ISSN 2336-6494,
<http://dx.doi.org/10.11118/ejobsat.v4i2.137>

Lanzarote Convention. Retrieved

from: <https://www.coe.int/en/web/children/convention>

Meyer, E. A., & Wachter-Boettcher, S. (2016). *Design for real life*. New York, NY: A Book Apart

NNEDV. (2021). (rep.). *Tech Abuse in the Pandemic & Beyond. REFLECTIONS FROM THE FIELD*. Retrieved June 4, 2022, from

[https://static1.squarespace.com/static/51dc541ce4b03ebab8c5c88c/t/61674](https://static1.squarespace.com/static/51dc541ce4b03ebab8c5c88c/t/61674c082419)

[497a370af990/1634159630368/2021_T2E+Needs+Assessment+Report.pdf](https://static1.squarespace.com/static/51dc541ce4b03ebab8c5c88c/t/61674c082419497a370af990/1634159630368/2021_T2E+Needs+Assessment+Report.pdf).

Ogrodnik, I. (2013, April 12). *Eerie similarities unfold in Audrie Pott and Rehtaeh Parsons suicide cases - national*. Global News. Retrieved June 5, 2022, from <https://globalnews.ca/news/476024/eerie-similarities-unfold-as-audrie-pott-and-rehtaeh-parsons-cases-draw-international-attention/>

OnlineSOS. (2020). *Online sexual harassment: Onlinesos - solutions and resources for online harassment*. Retrieved June 5, 2022, from <https://onlinesos.org/resources/action-center/online-sexual-harassment-gendered-threats>

OnlineSOS. (n.d.). *Mob harassment: What now? an action plan*. Retrieved June 5, 2022, from <https://onlinesos.org/resources/action-center/mob-harassment>

Oosterhoff, P.; Gilder, L. and Mueller, C. (2016) ‘Is Porn the New Sex Education?’, *IDS Bulletin* 48.1, <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/123456789/12676>

PenzeyMoog, E. (2020). *The framework for inclusive safety*. Retrieved from www.inclusivesafety.com

PenzeyMoog, E., Slakoff, D.C. (2021). *As Technology Evolves, so Does*

Domestic Violence: Modern-Day Tech Abuse and Possible Solutions. Bailey, J., Flynn, A. and Henry, N. (Ed.) *The Emerald International Handbook of Technology- Facilitated Violence and Abuse (Emerald Studies In Digital Crime, Technology and Social Harms)*, Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 643- 662. <https://doi.org/10.1108/978-1-83982-848-520211047>

Peterson, J., & Densley, J. (2017). Cyber violence: What do we know and where do we go from here? *Aggression and Violent Behavior*, 34, 193–200. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.01.012>

Plan International 2020, Free to be online?: <https://plan-international.org/publications/freetobeonline>

Plan International. (2020). Free to be online? Girls` and young women`s experiences of online harassment. Retrieved June 4, 2022, from <https://plan-international.org/uploads/2022/02/sotwgr2020-commsreport-en-2.pdf>

Posetti, J., Maynard, D., Bontcheva, K., Hapal, D. K., & Salcedo, D. (2021). Maria Ressa: Fighting an onslaught of online violence. *ICFJ*. https://www.icfj.org/sites/default/files/2021-03/Maria%20Ressa-%20Fighting%20an%20Onslaught%20of%20Online%20Violence_0.pdf

Project de SHAME 2017, “Young people’s experiences of online sexual harassment”, доступный: https://www.childnet.com/ufiles/Project_deSHAME_Dec_2017_Report.pdf

Ranking needs for Fighting Digital abuse: Sextortion, swatting, doxing, cyberstalking and nonconsensual pornography. National Institute of Justice. (2020). Retrieved June 4, 2022, from <https://nij.ojp.gov/topics/articles/ranking-needs-fighting-digital-abuse-sex-tortion-swatting-doxing-cyberstalking>

RASASC. (2020, May 1). *Online safety; challenging the narrative around sexual violence*. Rape Crisis South London. Retrieved February 2, 2022, from <https://www.rasasc.org.uk/online-safety-challenging->

the-narrative-around-sexual- violence/

- Sarkeesian, A. (2019). Anita Sarkeesian. [Accessed: 14th June 2022]. <https://web.archive.org/web/20191018200522/http://www.anitasarkeesian.com:80/projects>
- Social Media + Society*, 3. 10.1177/2056305117705996.
- Spence, E. H. (2012). Virtual Rape, Real Dignity: Meta-Ethics for Virtual Worlds. In Sageng, J. R., Fossheim, H. J. and Larsen, T. M. (eds.). *Philosophy of Computer Games*, Chapter 9, pp. 125–142
- StopCyberViolence. (2019). Erasmus+. *Handbook for youth workers, trainers and teachers working with youth on the subject of cyber violence*. http://www.cyberviolence.eu/wp-content/uploads/2019/01/HANDBOOK_EN.pdf.pdf
- Teenergizer. (2021, November 6). *Давай зробимо це безпечно: Вірт, секстинг, кібергрумінг і сексторшен: Teenergizer*. Teenergizer Молодіжний проєкт. Retrieved June 6, 2022, from <https://teenergizer.org/2020/05/davaj-zrobimo-tse-bezpechno-virt-seksting-kibergruming-i-sekstorshen/>
- UNICEF 2019, press release 3 September 2019: <https://www.unicef.org/press-releases/unicef-poll-more-third-youngpeople-30-countries-report-being-victim-online-bullying>
- uOttawa. (n.d.). *Cybersexual violence*. Sexual violence: support and prevention. Retrieved February 2, 2022, from <https://www.uottawa.ca/sexual-violence-support-and-prevention/cybersexual-violence>
- Van Ouytsel, J., Lu, Y., Ponnet, K., Walrave, M., & Temple, J. R. (2019). *Longitudinal associations between sexting, cyberbullying and bullying among adolescents: Cross-lagged panel analysis*. *Journal of Adolescence*, 73, 36–41. doi:10.1016/j.adolescence.2019.03.008
- Van Ouytsel, J., Van Gool, E., Walrave, M., Ponnet, K., & Peeters, E. (2016). *Sexting: adolescents' perceptions of the applications used for, motives for,*

and consequences of sexting. Journal of Youth Studies, 1–25. doi: 10.1080/13676261.2016.1241865

Violence against women in Parliament. Inter-Parliamentary Union. (n.d). Retrieved June 4, 2022, from <https://www.ipu.org/our-impact/gender-equality/womens-rights/combating-violence-against-women/violence-against-women-in-parliament>

Vogels, E. A. (2021, May 25). The state of online harassment. Pew Research Center: Internet, Science & Tech. Retrieved February 2, 2022, from <https://www.pewresearch.org/internet/2021/01/13/the-state-of-online-harassment/>

West, J. (2014). Cyber-Violence Against Women (rep.). BWSS. <https://www.bwss.org/wp-content/uploads/2014/05/CyberVAWReportJessicaWest.pdf>

White, A. I. R., & Quisumbing King, K. (2021). *Global historical sociology of race and racism.* Emerald Publishing.

WHO 2017, Factsheet: Violence against women, доступний: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>

Witwer, A., Langton, L., Vermeer, M., Banks, D., Woods, D., & Jackson, B. (2020). Countering technology-facilitated abuse: Criminal Justice Strategies for combating nonconsensual pornography, sextortion, doxing, and swatting. <https://doi.org/10.7249/rra108-3>
<https://nij.ojp.gov/library/publications/countering-technology-facilitated-abuse-criminal-justice-strategies-combating>

Wonderzine. (2021, July 22). *Ультраправі оприлюднили особисті дані керівниці "УкраїнаПрайду" та погрожували розправою.* Retrieved June 4, 2022, <https://www.wonderzine.com.ua/wonderzine/life/situation/6389-ultrapravi-oprilyudnili-osobisti-dani-kerivnitsi-ukrayinapraydu-ta-pogrozhuvali-rozpravoyu>